Turkish Research Journal of Academic Social Science, 8(1): 45-56, 2025
DOI: 10.59372/turajas.1585441

Turkish Research Journal of Academic Social Science

Available online, ISSN: 2667-4491 | www.turkishsocialscience.com | Turkish Science and Technology Publishing (TURSTEP)

The Linguistic Principles Used in Abū Manṣūr Muḥammad Al-Azharī's Work, Kitāb Maʿānī Al-Qirāʾāt (Examples of Sema, Qiyas, and Ijma)*

Necdet Çıracı[1,a,], Orhan Parlak[2,b]**

[1] *Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uşak, Türkiye*
[2] *Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Uşak, Türkiye*

***Corresponding Author*

ARTICLE INFO

Research Article

Received : 14/11/2024
Accepted : 06/01/2025

Keywords:
Qira'at
Linguistic principle
Sama
Qiyas
İjma

ABSTRACT

Al-Azharī's "Kitābū Meʿānī al-Ḳırāʾāt" emphasises that language should be taken directly from the speakers. This principle helps linguists understand the structure and functioning of language. It is noteworthy that al-Azharī identifies six different methods for the correct transmission of language in his book. In addition, the diversity of the language and the interpretations of the imams of Qiraat are also discussed with the explanations of the wajihs of Qiraat. These examples emphasise the importance of the Sema principle in linguistics. "Syllogism", one of al-Azharī's linguistic principles, is important for understanding the concepts and structures in language. According to this principle, the basic judgement of one subject can be applied to another subject or a feature defines something in general. In order to make a syllogism, four elements are needed: the main subject (asl), the subsidiary subject (furu'), the connection (illet) and the result (judgement). Arabic linguists have defined syllogism as the judgement of something similar to a word, usage, or sentence element. Al-Azharī uses this principle to guide readings involving topics such as sound, language, or grammar. Al-Azharī uses ijmaʿa as evidence, especially to explain the diversity of qiraʿa. As the examples show, differences in qira'at sometimes do not affect the meaning but can change the emphasis on the text.

Türk Akademik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 8(1): 45-56, 2025

Ebû Mansûr Muhammed El-Ezherî'nin Kitâbu Meâni'l-Kıraât Adlı Eserinde Kullandığı Dil İlkeleri (Sema, Kıyas Ve İcma Örneği)

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi

Geliş : 14/11/2024
Kabul : 06/01/2025

Anahtar Kelimeler:
Kıraat
dil ilkesi
Sema
Kıyas
İcma

ÖZ

Ezherî'nin "Kitâbû Meʿânî'l-Ḳırâʾât" adlı eserinde, dilin doğrudan konuşanlardan alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu ilke, dil bilimcilerin dilin yapısını ve işleyişini anlamalarına yardımcı olmaktadır. Ezherî'nin kitabında, dilin doğru aktarımı için altı farklı yöntem belirlemesi dikkat çekmektedir. Ayrıca, kıraat vecihlerinin açıklamalarıyla dilin çeşitliliği ve kıraat imamlarının yorumları da ele alınmaktadır. Bu örnekler, Sema, İcma ve kıyas üzerinden açıklanmıştır. Ayrıca ilk olarak sema ilkesi örnekler üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Böylece sema ilkesinin dil bilimindeki önemi vurgulanmıştır. Ezherî'nin dil bilimsel prensiplerinden diğeri olan "kıyas", dildeki kavramları ve yapıları anlamak için önemlidir. Bu prensibe göre, bir konunun temel hükmü başka bir konuya uygulanabilir. Kıyaslama yapabilmek için asıl konu (asl), yan konu (furu'), bağlantı (illet) ve sonuç (hüküm) gibi dört unsura ihtiyaç vardır. Arap dil bilimcileri kıyasa, bir kelime, kullanım veya cümle ögesi gibi bir şeyin benzerinin hükmünü verme olarak tanımlamışlardır. Ezherî, bu prensibi, ses, dil veya gramer gibi konuları içeren kıraatleri açıklamak için kullanmaktadır. Ezherî, üçüncü olarak dil bilimsel prensiplerden icmâyı delil olarak kullanmaktadır. Bu delili özellikle kıraat çeşitliliğini açıklamak için kullanmaktadır. Örneklerde de görüldüğü gibi, kıraat farklılıkları bazen anlamı etkilemez ancak metin üzerindeki vurguyu değiştirebilmektedir

[a] *necdetciraci@gmail.com* *https://doi.org/0000-0002-2126-6882* | [b] *orhan.parlak@usak.edu.tr* *https://doi.org/0000-0002-3556-926X*

This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License

*Bu makale Dr. Öğretim Üyesi Orhan Parlak danışmanlığında Necdet Çıracı tarafından tamamlanan "Ebû Manşûr Muḥammed El- Ezherî'nin Kitâbu Meʿâni'l-Ḳırâât Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

Giriş

Dil olgusu, insanlık tarihinde önemli bir yer işgal etmiş ve insanoğlunu var olduğu sürece varlığını sürdürecektir. Dil üzerine yapılan çalışmalar, dilin hem sözlü hem de yazılı dönemlerinin olduğunu ve dilin gramerinin kaydedilmesi gerektiğini belirlemiştir. Konuşulan diller arasında Türkçe, İngilizce, Fransızca, Almanca gibi diller bulunurken, Arapça da bu dillerden biridir. Arapça, çoğunlukla sözlü olarak aktarılan bir dildir ve İslam öncesi dönemde yazılı hale gelmiştir. İslam'ın kutsal kitabı olan Kur'an'ın Arapça olması, bu dile olan ilgiyi artırmış ve Arap dil bilimcileri, dilin gramerini belirlemek amacıyla erken dönemlerde çalışmalara başlamışlardır.

Arapça dil araştırmaları, dilin gramerini belirlemek için başlatılmış ve nahiv ilmi adı altında birçok çalışma yapılmıştır. Nahiv terimi, ilk dönemlerde sarf, nahiv, delâlet gibi alt disiplinlerin tamamını kapsamaktaydı. Bu makalede ise nahiv terimi genel anlamda kullanılmıştır. Nahiv ilminin tespitinde, klasik eserlerde "Nahiv Usûlü" adı altında belirli bir yöntem izlenmiştir. Bu makalede, nahiv ilminin belirlenmesine katkı sağlayan sema, icmâ, kıyâs ve ıstıshâb terimleri incelenecek ve tanıtılacaktır.

Arapça Dil bilgisi Çalışmalarının Tarihi Seyri

İslam öncesi Arap dilinde yapılan çalışmalara ilişkin çok fazla bilgi bulunmamakla birlikte,[1]bu dönemde Arap dilinde ürünlerin genellikle sözlü olarak ortaya çıktığı bilinmektedir.[2] Bu döneme ait edebi eserler, Arap dilinin gelişimi hakkında önemli ipuçları vermektedir.[3] Ayrıca, yeni doğan çocukların şehirlerden alınıp düzgün Arapça öğrenmeleri amacıyla çöldeki yetenekli kabilelerin veya edip ve şairlerin yanına verilmesi, Arap dilinin ilk nüvelerini oluşturan bir faktör olarak göz ardı edilmemelidir.[4] Ayrıca, Cahiliye dönemi şairlerinin yanı sıra onları aktaran kişilerin varlığı, şiirlerin kaybolmasını önlemiş ve bu eserler, sonraki dönemde dil bilgisi çalışmalarına büyük katkı sağlamıştır.[5] Bu çabalar, İslam'ın ortaya çıkışı ve yayılmasıyla yeni bir çalışma alanına dönüşmüştür.

İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren yazılı kayıtların önemsendiği, Kur'an'ın ve hadislerin yazıya dökülmesinden anlaşılmaktadır. Bu durum, daha önce sözlü olan çabalardan yazılı bir forma geçişin ilk işaretleridir.[6] Kur'an'ın yazılması aynı zamanda Arap dilinin korunması anlamına gelmiştir. Bu bağlamda, Arap dünyasında dil bilgisi çalışmalarının İslam'ın erken dönemlerine kadar dayandırılması mümkündür. Arapça dil bilgisinin oluşumunda ve gelişiminde Kur'an'ın büyük etkisi olduğu söylenebilir.[7]

Hicri 2. ile 4. yüzyıllar arasında yapılan yoğun çalışmalar sonucunda Arapça dil bilgisinin şekillendiği kabul edilmektedir[8] . Bu çalışmalar, özellikle Basra ve Kûfe şehirlerindeki âlimler tarafından yürütülmüş ve Basra ile Kûfe dil ekolleri adını almıştır.[9] Bu alandaki ilk sistemli çalışmanın Basra ekolü tarafından başlatıldığı kabul edilirken, Kûfe ekolü genellikle Basra ekolü âlimlerinin öğrencilerinden oluşmaktadır.[10]

Basra, Arap Yarımadası'nın kuzeyinde, bugünkü Irak sınırları içinde bulunan bir şehirdir. Bu şehrin diğerlerinden farkı, hatasız Arapça konuşan bedevilerin burada yaşaması ve kültürel etkinliklerin düzenlendiği Mirbed panayırının burada olmasıdır. Bu özellikler, dil bilgisi çalışmalarında Basra ekolüne titizlik kazandırmış ve Arapça dil bilgisi çalışmalarında daha muhafazakâr bir yaklaşım benimsemelerine neden olmuştur.[11]

Kûfe, Güney Irak'ta kurulmuş ve Arap ve Arap olmayan nüfusun yaşadığı bir şehirdir. Kûfe'deki dil bilgisi çalışmaları, genellikle Basra'dan yaklaşık bir asır sonra başlamıştır ve burada da kendi dil ekolü kurulmuştur. Kûfe'deki dilciler, Arap olmayan unsurların etkisiyle daha esnek bir tutum sergilemişlerdir.[12]

Kûfe ekolünün daha esnek olması, bağımsız bir dil ekolü olma çabası olabileceği gibi, çevrenin karmaşıklığı da etkili olabilir. Sonraki dönemlerde, Bağdat'ta Basra ve Kûfe ekollerini uzlaştırma amacıyla Bağdat dil ekolü oluşmuştur.[13] Daha sonraki dönemlerde, Endülüs ve Mısır'daki dil bilimcileri, farklı açılardan mevcut dil bilgisi materyallerini ele alarak çeşitli yorumlar yapmışlardır.[14]

---

[1] Furat, Ahmed Subhi, *Arap Edebiyatı Tarihi*, (Başlangıçtan XVI. Asra Kadar), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1996, I, 45.

[2] Çetin, "Arap" DİA, III, 283; Çetin, Nihat M. Eski Arap Şiiri, Kapı Yay. İstanbul 2011, 22-23.

[3] Bakırcı, Selami, Demirayak, Kenan, Arap Dili Grameri Tarihi (Başlangıçtan Günümüze) Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum 2001, 1.

[4] Bakırcı, Demirayak, Arap Dili Grameri, 2.

[5] Çetin, Eski Arap Şiiri, 23-24; Bakırcı, Demirayak, Arap Dili Grameri, 2; Furat, Arap Edebiyatı Tarihi I, 65.

[6] Bakırcı, Demirayak, Arap Dili Grameri, 2; Karagöz, Mustafa, Dilbilimsel Tefsir ve Kur'ân'ı Anlamaya Katkısı, Ankara okulu yayınları, Ankara 2010, 73-75; Çetin, "Arap", DİA, III, 279-303; Aksan, Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim, 19; Demirayak, Arap Edebiyatı Tarihi-I (Cahiliye Dönemi) 36.

[7] Bakırcı, Demirayak, Arap Dili Grameri Tarihi, 2; Çetin, "Arap", DİA, III, 279-303; Demirayak, Arap Edebiyatı Tarihi-I (Cahiliye Dönemi), 36-37; Furat, Arap Edebiyatı Tarihi, s. 111.

[8] Bakırcı, Demirayak, Arap Dili Grameri, s. 4; Çetin, "Arap", DİA, III, 296; Furat, Arap Edebiyatı Tarihi, I, 242-43; Karagöz, Dilbilimsel Tefsir ve Kur'ân'ı Anlamaya Katkısı, s. 76.

[9] Bakır, Abdülhâlık, "Basra", DİA, V, 111; Kılıç, Hulisi, "Basriyyûn", DİA, İstanbul 1991, V,117-118; Bakırcı, Demirayak, Arap Dili Grameri, 33-43, 45-50; Karagöz, Dilbilimsel Tefsir ve Kur'ân'ı Anlamaya Katkısı, 76-77.

[10] Bakırcı, Demirayak, Arap Dili Grameri, 45; Kılıç, "Basriyyûn", DİA, V,118.

[11] Furat, Arap Edebiyatı Tarihi, 242-243; Kılıç, Hulisi, "Basriyyûn", DİA, V, 118-119

[12] Özdemir, Sevim, "Gramer Ekollerinin Doğuşu ve Basra ve Kûfe Ekollerinin Temel Prensipleri", Nüsha, yıl: 14, sayı: 39, 2014/II, 51-52

[13] Bakırcı, Demirayak, Arap Dili Grameri, 75; Furat, Arap Edebiyatı Tarihi, I, 43; Karagöz, Dilbilimsel Tefsir ve Kur'ân'ı Anlamaya Katkısı, 77; Özaydın, Kerim, "Bağdat" DİA, İstanbul 1991, IV,440.

[14] Çetin, "*Arap*", DİA, III, 297; Bakırcı, Demirayak, *Arap Dili Grameri*, 75.

Hicri 2. asırdan 7. asra kadar Arapça dil bilgisi çalışmalarında önemli gelişmeler ve ilerlemeler görülmüştür. Ancak, Hicri 7. asırda Moğol saldırıları ve Bağdat'ın Moğolların eline geçmesi, dil bilgisi çalışmalarında gerilemeye neden olmuştur. Bu dönemde, orijinal eserler yerine açıklamalar, özetler ve ansiklopedik eserler verilmiştir.[15] Dil bilgisi çalışmalarının başlangıçta, sarf, nahiv ve tefsir gibi alanları içeren bir bütün olduğu görülmektedir. Bu durum, el-Ferrâ'nın "Meâni'l-Kur'an" adlı eserinde de gözlemlenebilir.[16]

Dil İlkeleri

Dil bilimcilerin; nahiv, sarf ve diğer anlamlarla ilgili dil konularını çıkardıkları ilkeler vardır. Bu ilkeler arasında sema', teşbih, icmâ, kıyas ve zarfların kullanımı vardır. Ezherî de Kur'an'ın dilini açıklarken bu gibi lüğavî ilkeleri belirlemiş ve belirli örnekler üzerinden bunları açıklamıştır.

Ezherî'nin Arap Dilinden Yararlandığı İlkeler

Dil bilgisi temel prensipleri, dilin yapılarını, gramerini ve anlamını anlamak ve açıklamak için kullanılan kavramlar ve kurallardır. Bu temel prensipler, dil bilimcilerin dildeki düzeni ve işleyişi daha iyi anlamalarına yardımcı olur. Dil bilimsel prensipler, dilin nasıl işlediğini ve insanların nasıl iletişim kurduğunu anlamak için temel bir çerçeve sunar. Dil bilimciler, bu prensipleri kullanarak dillerin yapısını, işleyişini ve evrimini inceleyebilirler.

Lügat âlimleri, dil konularında usullerden türetilmiş meselelere, nahiv, sarf, iştikak ve diğer anlam bağlamlarına dair temel konulara dair usulleri belirlemişlerdir. Bu usuller arasında, sema, kıyas, icmâ ve istishab-ı hal gibi temel prensipler bulunmaktadır. Bu kuralları sırasıyla aşağıda açıklamaya çalışacağız.

Sema

Dil bilimde, "سَمَاع"(Sema) terimi, dilin ve dil ögelerinin doğrudan konuşanlardan alınması anlamına gelir.[17] Bu, dilin kaynağına ve özüne dair önemli bir ilkedir. Bu ilkeye göre, dili inceleyenler, o dili konuşanlardan doğrudan alınan verilere dayanmalıdır.

Daha çok özel bir tanım olarak, "سَمَاع" (Sema) veya "السَّماع" (es-Sema) terimi, dil bilimde dili ve gramerini anlamak ve açıklamak için dilin doğal konuşulan formundan verilerin toplanmasını ifade eder. Bu, dil bilimcilerin dilin doğru ve etkili bir şekilde nasıl kullanıldığını anlamalarına yardımcı olur.[18]

Dil bilimde Sema ilkesi, dilin nasıl işlediğini ve insanların nasıl iletişim kurduğunu anlamak için önemlidir. Dilin ses yapısı, sözcüklerin yapısı ve anlamı gibi çeşitli dil bilimsel öğeler, Sema ilkesi aracılığıyla incelenir ve anlaşılır. Bu ilke, dil bilimcilerin dilin yapısını ve işleyişini anlamak için kullandığı temel bir prensiptir.[19]

Kitâbû Meʿânî'l-Ḳırâʾât adlı kitap, İslam âlimi el-Ezherî tarafından yazılmış ve Kur'an okuma kuralları hakkındaki konuları ele almaktadır. Kitapta, el-Ezherî 'nin bizzat Bedevilerden bilgi toplamak veya onlardan duymak için çöle gitmiş olduğunu kesin bir şekilde gösteren ifadeler yer almamaktadır. Bunun yerine, bu bilgileri temel olarak mevcut bilgisine ve diğer kaynaklara dayalı olarak derlemiş olması muhtemeldir.[20]

Ezherî'nin Meʿânî'l-Ḳırâʾâtte kullandığı rivayetler ve isnatlar, güvenilir ve uzman kişilere dayandığı gibi, Arap dilinde otorite Sîvebeyh, Ahfeş ve Ebu Amr gibi âlimler tarafından da onaylanmıştır. Bu kişilerin hepsi, Arap dilinin bilgisine ve kullanımına sahip güvenilir kişiler olarak tanınmışlardır. Ezherî, hocalarından ve diğer alimlerden aldığı bilgilere dayanarak kitabını yazmıştır.

İbnü'l-Enbâri (577 H) sema prensibine "النقل" (nakil) adını vermiş ve bunu "Çoğunluktan azlığa kadar olan konuşmanın sağlam nakliyle aktarılan, özgün Arapça konuşma" olarak tanımlamıştır. Sonra, es-Suyûti onu "Fasih bir zatın konuşmasıyla ilgili, Allah'ın kelamı olan Kur'an, Peygamber'in sözleri ve onun zamanında Arapların sözleri dâhil olmak üzere, güvenilir şekilde nakledilen konuşma" olarak açıklamıştır. Yahya eş-Şavî (1096 H) ise onu "Allah'ın, peygamberinin ve Arapların konuşmalarını içeren konuşma, düzgünlüğüyle anlaşıldığında kabul gören" olarak tanımlamıştır.[21]

---

[15] Gürkan, Nejdet, *Moğollar/Memlüklüler Dönemi Arap Edebiyatı*, (Basılmamış doktora tezi), Isparta 2000, 21-25; Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'ân'ı Anlamaya Katkısı*, 78.

[16] Ayrıntılı bilgi için bkz. Arslan, Kıyasettin, *el-Ferrâ'nın "Meâni'l-Kur'ân" Adlı Eserinin Dil Bilim Açısından İncelenmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2014.

[17] Merʿî b. Yûsuf b. Ebî Bekr b. Aḥmed el-Maḳdisî Merʿî el-Kermî, *Delîlu'ṭ-Ṭâlibîn li-Kelâmi'l-Naḥviyyîn* (Kûveyt: y.y., 1430/2009), 81.

[18] İmruʾu'l-Ḳays b. Ḥucr b. el-Ḥâriṯ el-Kindî İmruʾu'l-Ḳays, *Dîvânu İmriʾi'l-Ḳays*, thk. ʿAbdurraḥmân el-Muṣṭâvî (Beyrut: y.y., 1425/2004), 1/12; Ebû ʿAmr Ṭarafe b. el-ʿAbd bel-Bekrî Ṭarafe b. el-ʿAbd, *Dîvânu Ṭarafe b. el-ʿAbd*, thk. thk. Mehdî Muḥammed Nâṣıruddîn (b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, 2002), 23; Ebû ʿAbdurraḥmân el-Ḫalîl b. Aḥmed el-Ferâhîdî el-Ḫalîl b. Aḥmed, *Kitâbu'l-ʿAyn*, thk. Mehdî el-Maḫzûmî - İbrâhîm es-Sâmerrâʾî (Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1988), 1/348,2/16,2/279,4/330.

[19] Ebû İsḥâḳ İbrâhîm b. İsḥâḳ el-Bağdâdî İbrâhîm el-Ḥarbî, *Ğarîbu'l-Ḥadîṯ*, thk. Suleymân İbrahim Muḥammed el-Âyid (Mekke: Câmiʿatu Ummi'l-Ḳurâ, 1405), 1/165,1/264,1/580.

[20] Ebu'l-Beḳâʾ ʿAbdullâh b. el-Ḥuseyn el-Bağdâdî el-ʿUkberî, *Mesâilu Ḫilâfiyye fi'n-Naḥv*, thk. Muḥammed Ḫayr el-Ḥelvânî (Beyrut: y.y., 1412/1992), 47; Ebu'l-Beḳâʾ ʿAbdullâh b. el-Ḥuseyn el-Bağdâdî el-ʿUkberî, *el-Lubâb fî ʿİleli'l-Binâʾi ve'l-İʿrâb*, thk. Dr. ʿAbdu'l-İlâh en-Nebhân (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1416/1995), 36; Muḥammed b. ʿAbdullâh b. el-ʿAbbâs Ebû el-Ḥasen İbnu'l-Varrâḳ, *ʿİlelu'n-Naḥv*, thk. Maḥmûd Câsim Muḥammed ed-Dervîş (Riyad: y.y., 1420/1999), 41; Muḥammed b. Yûsuf b. ʿAlî b. Yûsuf b. Ḥayyân el-Endelüsî Ebû Ḥayyân, *İrtişâfu'ḍ-Ḍarb min Lisâni'l-ʿArab*, thk. Receb ʿOsmân Muḥammed (Kahire: y.y., 1418/1998), 47.

[21] Ebû'l-Berakât ʿAbdurraḥmân b. Muḥammed b. ʿUbeydillâh el-Enṣârî Kemâluddîn Ebû'l-Berakât el-ʾEnbârî, *el-İnṣâf fî Mesâili'l-Ḫilâf beyne'n-Naḥviyyîne'l-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn* (b.y.: el-Mektebetu'l-ʿAṣriyye, 1424/2003), 81; Ebü'l-Faẓl Celâlüddîn ʿAbdurraḥmân b.

Bazı araştırmacılar, sema ile rivayet arasında bir ayrım yapmışlardır. Sema, "Dil materyalinin konuşanlardan doğrudan alınması" anlamına gelir. Diğeri ise, "Rivayet eden ve işiten arasına başka bir rivayetçi veya yazılı bir eser girmesi ve bunu o kimseden ya da kitaptan nakletmesi durumunda, bu rivayet olarak kabul edilir." Semada bizzat kulakları ile bilgiyi nakledenin işitmesi gerekirken rivayette ise bizzat kişiden nakletse de kitap vb. materyallerden aktarılabilir. İkisi arasındaki ayrım bu şekilde tarif edilmektedir. [22]

Müellifin kitabında, az da olsa, çöle çıkıp Araplarla buluştuğuna dair kesin ve açık işaretler bulunmamaktadır. Sadece, Arap dilini bu şekilde duymuş olabileceğini düşündürebilecek bazı basit işaretler vardır. Örneğin, "Bir bedevî bana şu şiiri söyledi" veya "Arapların şu şekilde dediğini duydum" gibi ifadeler kullanması bu duruma delil olabilir.[23]

Müellifin kitabındaki rivayetlerine gelince, güvenilir ve uzman Arapça bilgileri olan âlimlerden aktarmıştır. Ezherî'nin zikrettiği âlimler, dilin doğruluğunu, açıklığını ve Arapça bilimlerindeki hâkimiyetlerini zaman içinde kanıtlamışlardır. Bu âlimler arasında, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ, Ebû Hâtim, Yûnus, el-Ferra, Ebû Zeyd el-Ensârî, Mucâhid ve İbnü's-Sikkît gibi isimler bulunmaktadır. Ezherî, bu âlimlerden duyduğu bilgileri, dil bilimcilerin belirlediği altı farklı yol üzerinden aktarmıştır. Bu yollar önem sırasına göre şu şekilde sıralanmaktadır:[24]

1. **Şeyhin[25] ya da Arap'ın Lafzını Duyarak:** Bu, dil materyalini konuşanlardan doğrudan duymaktır[26]
2. **Şeyhin Okuması[27]:** Bir kıraat üstadının veya şeyhin Kur'an tilaveti yapmasını ifade eder.[28]
3. **Başkasının Okuma Yaparken Şeyhin Dinlemesi:** Şeyh, başka bir kişiyi okuma yaparken dinler.[29]
4. **İcazet:** Bu, şeyhin talebeye öğretme ve rivayet etme izni vermesidir.[30]
5. **Kitabet:** Bilgiyi iletmek için yazılı olarak bir eser bırakmak.[31]
6. **Vicade:** Hadis terimi olarak "*bir râvinin bizzat ulaşamadığı yahut ulaşmış olsa da kendisinden hadis semâ etmediği, ayrıca icâzet vb. yetkiler de almadığı bir hocanın hattıyla yazılmış hadislerin kaydedildiği metinleri bulması veya bunları satın alma gibi yollarla elde etmesi"* demektir. Arap dilcileri açısından vicade; Arap diliyle ilgili bilgileri sema etmediği, ulaşmadığı ve icazet almadığı bir hocanın bilgileri kaydettiği eseri bulması demektir. Ayrıca bir müellifin bu alanla ilgili diğer âlimler hakkında bilgi sahibi olma ve müzakere yeteneği anlamına gelmektedir.[32]

Müellif kıraatle ve Arapça ile ilgili verdiği bilgileri aktarırken bu metotlarla aktarmıştır. Dilcilerin bu bilgileri aktarırken kullandıkları kelimeleri şu şekildedir;

a) "أملى عليّ أو أملَّ عليّ فلان" "Bana bu rivayeti yazdırdı" ya da "falanca bana bu rivayeti yazdırdı"

b) "سمعتُ " "ondan şu şekilde duydum" ya da "rivayeti ondan işittim"

c) "حدثني أو حدّثنا " "bana şu rivayeti bildirdi" veya "bize şu rivayeti bildirdi"

d) "أخبرني أو أخبرنا " "bana şu haber verdi" veya "bize şu haber verdi"

e) "قال لي فلان أو قال فلان" "falan kimse bana dedi" veya "falan kimse dedi"

f) "أنشدنا أو أنشدني" "bize şiir okudu" veya "bana şiir okudu" [33]

Ebî Bekr b. Muḥammed el-Ḫuḍayrî es-Süyûṭî, *el-İḳtirâḥ fî Uṣûli'n-Naḥv*, thk. ʿAbdulḥakîm ʿAṭiyye (Dımaşk: y.y., 1427/2006), 36; Metin Yurdagür, "Sem'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009); Semih Ceyhan, "Semâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009).

[22] Ali Ebû'l-Mekârim, *Usûlü't-tefkîri'n-nahvî* (Kahire: daru ğarib, 2007), 21.

[23] Ebû Manṣûr Muḥammed b. Aḥmed b. el-Herevî el-Ezherî, *Meʿânî'l-Ḳırâʾât* (Suudi Arabistan: Câmiʿatu'l-Melik Suʿûd, 1412/1991), 56,103.

[24] Ebü'l-Faẓl Celâlüddîn ʿAbdurraḥmân b. Ebî Bekr b. Muḥammed el-Ḫuḍayrî es-Süyûṭî, *ed-Dîbâc ʿalâ Ṣaḥîḥ Muslim b. el-Ḥaccâc*, thk. Ebû İsḥâḳ el-Ḥuveynî el-Eṯerî (Suudi Arabistan: Dâru İbn ʿAffân, 1416/1996), 1/144-167; Ebü'l-Faẓl Celâlüddîn ʿAbdurraḥmân b. Ebî Bekr b. Muḥammed el-Ḫuḍayrî es-Süyûṭî, *Buğyetu'l-Vuʿât fî Ṭabaḳâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuḥât*, thk. Muḥammed Ebû'l-Faḍl İbrahim (Beyrut: el-Mektebetu'l-ʿAṣriyye, ts.), 91,92.

[25] Çeşitli ilim dallarında otorite kabul edilmiş âlimlere şeyh denir. Burada Arap dilinde otorite kabul edilmiş bir zat anlamında kullanılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. TDV "şeyh" maddesi Casim Avcı 39/ 49

[26] Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Kıraat ve Semâ Kaydı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002); Ceyhan, "Semâ"; Abdullah Aydınlı, "Semâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009).

[27] Kıraat ilmi açısından, şeyhin okuyuşu, belirli bir kıraat imamının (örneğin, Hafs, Verş, Kalun kıraatleri gibi) rivayetini ya da kıraat vecihlerinden birini içerebilir. Dinleyenler, şeyhin sesli olarak gerçekleştirdiği bu okumadan kıraat vecihlerinin farklılıklarını öğrenir; harflerin çıkarılış noktaları (mahreçler), harflerin sıfatları, medd (uzatma) ve idgam (birleştirme) gibi tecvid kuralları da bu tilavet esnasında gösterilir. Bu okumayı dinleyenler, bu farklı okuyuş şekillerini öğrenir ve hatalardan kaçınarak doğru kıraatle tilavet etmeye çalışır. Bu nedenle, şeyhin kıraati, hem dinleyenlerin Kur'an'ı doğru okuyabilmesini sağlamak hem de kıraat ilminde derinleşmeleri için bir eğitim niteliğindedir.

[28] Ebü'l-Faẓl Celâlüddîn ʿAbdurraḥmân b. Ebî Bekr b. Muḥammed el-Ḫuḍayrî es-Süyûṭî, *el-Muzhir fî ʿUlûmi'l-Luğa ve Envâʿihâ*, thk. Fuâd ʿAlî Manṣûr (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, 1418/1998), 144-155.

[29] Süyûṭî, *el-Muzhir fî ʿUlûmi'l-Luğa ve Envâʿihâ*, 144-155; Ceyhan, "Semâ".

[30] Mehmet Ali Sarı, "İcâzet (Kıraat)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000); Cemil Akpınar, "İcâzet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000).

[31] Ahmet Yücel, "Kitâbet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002).

[32] Halit Özkan, "Vicâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013).

[33] ʿEbû ʿAmr Taḳıyyüddîn ʿOṯmân b. ʿAbdurraḥmân İbnü's-Ṣalâḥ, *ʿUlûmü'l-ḥadîṯ = Muḳaddimetü İbni'ṣ-Ṣalâḥ*, thk. Nûreddîn ʿItr (Dımaşk; Beyrut: Dâru'l-Fikr; Dâru'l-Fikri'l-Muʿâṣır, 1406/1986), 20-25; Ebû'l-Fidâʾ İsmâîl b. ʿOmer b. Keṯîr ed-Dimeşḳî İbn Keṯîr, *İḫtiṣâru*

Müellifin eserinde, yukarıda maddeler halinde verdiğimiz ifadeler yer almaktadır. Bu ifadeler, dil bilimcilerin şeyhlerden öğrenme ve bilgi aktarımı sırasındaki çeşitli düzeylerini belirlemede kullandıkları en önemli kavramlardan bazılarıdır.

Ezherî'nin Kitâbu Meâni'l-Kırââtta yer alan metinlerinde, sema prensibine dayanarak açıkladığı birçok kıraat vecihleri vardır. Bu vecihlerden sadece bir kaçını açıklayarak konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacağız. Bu örnekler sırasıyla şöyledir;

Örnek 1:

Müelllif, Fatiha suresindeki "الصِّرَاطَ"(sırat) kelimesinin okunuşunu şu şekilde ele almaktadır. Ayette geçen " اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ" "*Bizi dosdoğru yola ilet"*[34]ifadesinde, "الصِّرَاطَ" kelimesini İbn Kesîr'in râvisi olan el-Bezzi "sad" şeklinde okumuştur. Diğer kıraat imamlarının çoğunluğu da bu kelimenin "صاد" harfiyle okunacağını ifade etmektedirler. Ezherî de bu okuyuş vechini tercih etmiştir. Ebu Hâtim, Ebu Bekir Osman'dan naklettiği bilgide ": قراءة العامة بالصاد، وعليها المصاحف" "çoğunluğun kıraati "صاد" (sad)şeklindedir ve Kur'an Mushaflarına bu şekilde yazılmıştır." Ancak Kufe kıraat imamı Hamza bu kelimedeki "الصاد" (sad) harfini "زاي" (ze)'ye işmam ederek okumuştur. Diğer bir okuyuşa göre ise, Yakub el-Hadramî ve İbn Kesîr'in ravisi olan Kunbül "الصِّرَاطَ " kelimesindeki "صاد"(sad) harfini "سين" (sin) şeklinde okumayı tercih etmiştir.[35]

Ezherî, bu ayette bulunan kıraat farklılıklarını Arapların kelamında mevcut olduğunu ve bu şekilde kullanıldığını zikretmiştir. Kıraatler ilk dönemden diğer tabakaya aktarılırken sema yoluyla aktarılmıştır.

Örnek 2:

Kitâbu Meâni'l-Kırâât'te, Nafi'nin "وَرِئْيًا" kelimesindeki okuyuş vechine dair bir örnek bulunmaktadır. Ayette kelime, " وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ أَثَاثًا وَرِئْيًا" "*Oysa onlardan önce de daha varlıklı ve daha gösterişli olan nice nesiller helâk ettik."*[36] şeklindedir. Nafi ve ravisi Kalun, İbn Âmir ve İbn Zekvân bu ayetin ortasındaki hemzeyi hazf ederek "وَرِيًّا" şeklinde okumuşlardır. Ancak Nafi'nin bu kelimede başka bir kıraat vechi bulunmaktadır. Nafi'nin ravisi olan Verş, İbn Âmir'in ravisi Hişam ve geri kalan diğer kıraat imamları bu vechi hemzeli olarak "وَرِءِيًّا" şeklinde okumuştur. İmamların okuyuş vecihlerinde kelime "görünüş olarak yani gösteriş" anlamında kullanılmıştır. Müellif bu konuda şunları söylemektedir: "Munzerî, İbnü'l-Yezîdî en-Nahvî'den o da Ebû Zeyd'den naklettiği bir bilgide şunları ifade etmiştir; "الرِّئيُ: الزينة، مِن رأيت" yani "الرِّئيُ: ziynet, süs, gördüğün şey" demektir."[37]

Örnek 3:

Ezherî Meâni'l-Kırââtta, bizi farklı ağızlardaki ses sorunları ile ilgili başka bir meseleyle karşı karşıya bırakır, bu da lehçelerin çeşitliliği ile ilgilidir. Bu, hareke ve sükûn (cezm) ile ilgili bir mesele olup, bunun örneği Allah'ın şan ve yüceliğiyle ifade ettiği şu ayetteki kıraattir;

﴿ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقاً كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقاً تَقْتُلُونَ ﴾

"*Andolsun biz Mûsâ'ya kitabı verdik. Ondan sonra da ardarda peygamberler gönderdik. Meryem Oğlu Îsâ'ya da açık kanıtlar verdik ve onu Rûhulkudüs ile destekledik. Ama ne zaman size bir peygamber nefislerinizin hoşlanmadığı bir şey getirdiyse büyüklendiniz, kimini yalanladınız, kimini de öldürdünüz, doğru değil mi?"*[38]

Müellif "**وَأَيَّدْنَـــهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ**" "*ve onu Ruhulkudüs ile destekledik"* ayetinde geçen "الْقُدُس" kelimesine sema delilinden misal getirmiştir. İbn Kesîr bu kelimeyi Kur'an'ın tamamında, "القدْسِ" "dal" "دال" harfini sûkunlu olarak okumuştur. Diğer kıraat imamları ise "القُدُسِ" "dal" harfini dammeli olarak okumuşlardır.[39] Müellif bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

وفيهِ لغتان: قُدْسٌ وقُدُسٌ، والتخفيف والتثقيل جائزان

"Bu kelimenin okunuşuna dair, iki lüğat vardır: "قدْسٌ" ve "قُدُسٌ". Hafifletme (okuyuşta dilin zorlanmadan telaffuzu) ve ağırlaştırma (telaffuzun biraz zorlaşması yani damme de dudakların ön tarafa meyletmesi okuyuşu ağırlaştırır) her ikisi de mümkündür.[40] Müellif daha sonra

---

ʿUlûmi'l-Ḥadîs, thk. Aḥmed Muḥammed Şâkir (Beyrut: y.y., ts.), 45-40.

[34] Fatiha Suresi 1/6

[35] Aḥmed b. Muḥammed b. Aḥmed b. ʿAbdu'l-Ğanî ed-Dimyâtî ،Şihâbu'd-Dîn eş-Şehîr bi'l-Bennâi el-Bennâʾ, *İtḥâfu Fuḍalâi'l-Beşer fi'l-Ḳırâʾâti'l-Erbeʿate ʿAşer*, thk. Enes Mihre (Beyrut: y.y., 1427/2006), 1/123; Ebû Bekr b. Ahmed b. Mûsâ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâat*, thk. Şevki Dayf (Mısır: Dâru'l-Meârif, 1972), 105,106; Mekkî b. Ebî Tâlip, *Kitâbü't-tebsıra fi'l-kırââti's-sebʿ*, thk. Muhammed Gavs en-Nedvî (Hindistan: ed-Dâru's-Selefiyye, 1982), 55; Ebû ʿAmr ʿOsmân b. Saʿîd ed-Dânî, *et-Teysîr fi'l-Kırâʾâti's-Sebʿ*, ed. Halef Mahmûd Sâlim (Hâil: y.y., 1436), 18; Ebü'l-Hayr Şemsüddîn b. el-Cezerî Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetu'n-Neşr fi'l-Kırâʾâti'l-ʿAşr*, ed. Muhammed Temîm ez-Zağbî (Cidde: y.y., 1414), 1/171,172.

[36] Meryem Suresi 19/74

[37] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 411,412; Mekkî b. Ebî Tâlip, *Kitâbü't-tebsıra*, 256; Dânî, *et-Teysîr fi'l-Kırâʾâti's-Sebʿ*, 149; Ebü'l-Hayr Şemsüddîn b. el-Cezerî Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetu'n-Neşr fi'l-Kırâʾâti'l-ʿAşr*, ed. Muhammed Temîm ez-Zağbî (Cidde: y.y., 1414), 1/394; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Meʿânî'l-Kırâʾât* (Suudi Arabistan: Câmiʿatu'l-Melik Suʿûd, 1412/1991), 286; Ebû Zurʿa ʿAbdurrahman b. Muḥammed b. Zencele İbn Zencele, *Ḥuccetu'l-Ḳırâʾât* (b.y.: y.y., ts.), 447; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ʿan Hakâʾıkı Gavâmizi't-tenzîl ve ʿuyûni'l-ekāvîl fi vücûhi't-teʾvîl* (Beyrut: Daru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1407), 16/645; Ebû Muhammed İbn Atıyye, *el-Muharreru'l-vecîz fi tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Abdusselâm Abduşşâfî Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001), 1239; Ebû ʿAbdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-ʿArabî, 1420), 21/561.

[38] Bakara 2/87

[39] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 164; Mekkî b. Ebî Tâlip, *Kitâbü't-tebsıra*, 151; Dânî, *et-Teysîr fi'l-Kırâʾâti's-Sebʿ*, 74; İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetu'n-Neşr fi'l-Kırâʾâti'l-ʿAşr*, 1414, 2/216.

[40] Ebû Manşûr Muḥammed b. Aḥmed b. el-Herevî el-Ezherî, *Tehẕîbu'l-Luğa*, thk. Muḥammed ʿAvḍ Mirʿab (Beyrut: Dâru İḥyâi't-Turâsi'l-ʿArabî, 2001), 8/303-306;9/291; Ḫalîl b. Aḥmed, *Kitâbu'l-ʿAyn*, 5/73.

bir Arap (bedevi) şairinden şu şekilde işittiğini ifade etmiştir;"

لاَ نَوْمَ حتى تَهْبِطِي أَرْضَ العُدُسِ
وَتَشْرَبِي مِنْ خَيْرِ ماءٍ بِقُدُس

"Udus bölgesine(diyarına) inene ve Kudüs'ün en güzel suyundan içene kadar uyku yok." [41] Şair burada telaffuzu zor olan veçhi(aynı kelimede iki harf damme şeklinde üst üste gelmesi) tercih etmektedir. Müellifimiz yukarıda zikredilen kıraat vecihlerinden herhangi birini tercih etmemiştir. Arapların şiirinden delil getirerek konunun daha açık bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır.

Sîvebeyh, bu konuda kendi el-Kitap adlı eserinde bağımsız bir bölüm oluşturarak ona bunun için kendi kitabında "Hafifletilmiş(cezimli) Olarak Kullanılan ve Temelde Harekeli Olan Kelimeler" olarak adlandırdığı bağımsız bir bölüm oluşturmuştur. Aynı zamanda, İbn Kuteybe (H.276) de hareke ve iskân olgusuna dair şu dil kuralını koyarak konuyu ele almıştır: "Eğer aynı kelimede iki harf damme şeklinde üst üste gelirse, bunu hafifletebileceğini ifade etmiştir. Örneğin: belirttiği kurala göre, aynı kelimede gelen harfler üzerinde iki damme (ضمة) üst üste geldiğinde, **"رُسُلٍ"** kelimesini **"رُسْلٍ"** şeklinde dammeli olanı hafifleterek okunabileceğini ifade etmiştir. Aynı kural **"كُتُبٍ"** ve **"كُتْبٍ"** gibi kelimelerde de mevcuttur.[42]

Müellif, bu örneklerle Arap dilindeki farklı ağız ve okuma pratiklerini ortaya koymaktadır. Arapça'da lehçe farklılıkları, kelimenin telaffuzunda ve okumasında çeşitliliklere neden olabilir. Dil bilimde, Sema terimi, dilin ve dil ögelerinin doğrudan konuşanlardan alınması anlamına geldiğinden biz burada bazı örnekler vererek konuyu açıklamaya çalıştık.

Kıyas

Nahivcilerin açıklamasına göre kıyas, temeli olan bir şeyin furuuna taşınması, asıl hükmünün furûuna uygulanmasıdır. Kıyas ya temelin hükmünün furûya uygulanmasıdır ya da bir furûun asla eklenmesi, bir şeyi bir şeyle genellemedir. Her kıyasta dört şeyin bulunması gerekir: asl, furu', illet ve hüküm.[43]

Arap dil âlimleri kıyası, "*aralarında bulunan ortak özellik, benzerlik, sebep gibi ilgiden dolayı bir şeye (kelimeye, kullanıma, cümle öğesine ...) benzerinin hükmünü vermek"* manasında kullanmışlardır. [44]

Ezherî'nin dikkatini çeken dil bilimsel prensiplerden biri olan "قياس (kıyas)", onun kitabının içinde önemli bir yer bulmuştur. Müellif, bu prensibi, ses, dil veya gramer gibi konuları içeren okumaları yönlendirmek için kullanmaktadır. Şimdi örnekler vererek kıyas konusunu daha anlaşılır hale getirebiliriz.

Örnek 1:

Müellif Meâni'l-Kırââtta kıyasa örnek olarak Nahl sûresi 27. ayete dikkat çekmektedir. Ayrıca bu örnekte kıyasta yapılan hatayı açıkça ifade etmektedir. Yüce Allah'ın şu ayetinde;

﴿ ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُخْزِيهِمْ وَيَقُولُ اَيْنَ شُرَكَاءِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تُشَاقُّونَ فِيهِمْ قَالَ الَّذِينَ أُوْتُوا الْعِلْمَ اِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّوءَ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾

"Sonra kıyamet gününde Allah onları rezil eder ve der ki: "Uğruna mücadele ettiğiniz ortaklarım hani nerede?" Kendilerine ilim verilmiş olanlar, "Şüphesiz bugün rezillik ve kötülük inkâr edenlerin başına!" derler."[45]

Ezherî, "شُرَكَائِيَ" (ortaklarım) kelimesinin kıyasla böyle okunmasının hatalı olduğunu ifade etmiştir.

﴿"ثُمَّ يَوْمَ الْقِيــمَةِ يُخْزِيهِمْ وَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تُشَاقُّونَ فِيهِمْ"﴾

"*Sonra kıyamet günü, Allah onları rezil eder ve der ki: 'Hani nerede Benim ortaklarım olduğunu iddia ettiğiniz, uğrunda birbirinize karşı düşmanlık ettiğiniz (putlar veya varlıklar)?'*"

Ayette geçen kelimeyi İbn Kesîr'in ravisi el-Bezzî "شُرَكَآيَ" şeklinde okumuştur. Burada "كآ" harfini açık bırakarak (yani uzatarak) ve hemze harfini hazf ederek okumuştur. Bu kıraati de "هُداي" "عصاي" kelimelerine benzemesi sebebiyle kasr şeklinde bir kıyas yapmaktadır. Diğer kıraat imamları ise bu kelimeyi hemzeli olarak okumaktadır.[46] Bu okuyuş şeklini Müellif;

قال الأزهري مُبْدياً موقفه من قياس سمَّاهُ (وهماً): ((القراءة بالمدَّ، وما روى البزّي من القصر فهو وهمٌ لأن الشركاء ممدود، والعصا والهدى مقصوران، وليست سواء

"Ezherî Vehm adını verdiği kıyasla ilgili değerlendirmesini şöyle yapmaktadır: Kıraat medlidir. İbn Kesîr'in ravisi Bezzî kasr şeklinde rivayette bulunmamıştır. Bu şekildeki kıraat hatalıdır. Çünkü memdud isimle maksur isim birbirinden farklı isimlerdir. Arap dilinde kelimenin sonunda yer alan ve öncesinde fetha olan elife "maksûr elif", bu harfle sona eren isim ve sıfatlara da "maksûr isimler" denilmektedir. Maksûr "elif" "ya" "uzatan elif" ya da "önü fetha olan yâ" şeklinde yazılır. Maksûr elifin bazen uzun elif, bazen de "yâ" şeklinde yazılması belli kurallara bağlıdır. Kelime sonundaki elif-hemzeye (اء) "memdûd elif", böyle isim ve sıfatlara da "memdûd isimler" denir. الشركاء kelimesi bu şekilde okunduğunda memdud isimdir. "شُرَكَآيَ" şeklindeki kıraat vechinde ise maksur isim olarak okunur. Müellif bu kelimenin memdud isim olduğundan bu kıraat vechinin hatalı olduğunu belirtmiştir. العصا الهدى kelimelerine benzetilerek yapılan kıyas uygun değildir."[47]

Müellif buradaki okuyuşun sahih olmadığını delilleriyle beraber açıklamıştır. Zaten Bezzî bu okuyuşu kabul etse de diğer kurralar bu okuyuş vechini eserlerine almışlar ve hatalı olduğunu ifade etmişlerdir. Bezzi'nin bu

---

[41] Ebû'l-Faḍl Muḥammed b. Mukerrem b. ʿAlî Cemâluddîn b. Manẓûr er-Ruveyfiʿî İbn Manẓûr, *Lisân'l-ʿArab* (Beyrut: Dâru Ṣâdır, 1414/1993), 6/169.

[42] Ezherî, *Meʿânî'l-Ḳırâʾât*; Ebû Zurʿa ʿAbdurrahman b. Muḥammed b. Zencele İbn Zencele, *Ḥuccetu'l-Ḳırâʾât* (b.y.: y.y., ts.), 85; Ebû ʿAbdillâh Faḫrüddîn Muḥammed b. Ömer b. Ḥüseyn er-Râzî, *Mefâtîḥu'l-Ğayb* (Beyrut: Dâru İḥyâi't-Turâs̱i'l-ʿArabî, 1420), 3/596.

[43] Süyûṭî, *el-Muzhir fî ʿUlûmi'l-Luğa ve Envâʿihâ*, 93.

[44] Zülfikar Tüccar, "Kıyas (Arap Dili)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002).

[45] Nahl Suresi 16/27

[46] Aḥmed b. Mûsâ b. el-ʿAbbâs et-Temîmî Ebû Bekir el-Bağdâdî İbn Mucâhid, *Kitâbu's-Sebʿa fi'l-Ḳırâʾât,* thk. Şevḳî Ḍayf (Mısır: y.y., 1400), 371; Mekkî b. Ebî Tâlip, *Kitâbü't-tebsıra*, 241; Dânî, *et-Teysîr fi'l-Kırâʾâti's-Sebʿ*, 137; İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetu'n-Neşr fi'l-Kırâʾâti'l-ʿAşr*, 1414, 2/303.

[47] Ezherî, *Meʿânî'l-Kırâʾât*, 246; Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 2/36; Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. ʿAmr ez-Zemahşerî, *el-Mufassal fî Sınaʿati'l-İʿrâb*, ed. ʿAlî bû-Mulahham (Beyrut: y.y., 1993), 217.

okuyuş veçhini Cezerî, Danî ve Şâtibî gibi kıraat âlimleri mütevatir rivayetler arasında yer vermemiştir.

الداني في التيسير من ان له ترك الهمز يخلف عنه ضعيف لا يقرأ به

Ed-Danî (ö. 444 H.) et-Teysir'de, hemzeyi terk ederek okumaya muhalefet etmiş ve bunun zayıf bir rivayet olduğunu, bu şekilde okunmaması gerektiğini ifade etmektedir.[48]

أشار الشاطبي الى ضعفه بقوله: هلهل

Eş-Şatibi, şu sözle bu okuyuşun zayıflığına dikkat çekmiştir. Çok şiddetli bir şekilde eleştirmiştir."[49]

وقال المحقق ابن الجزري (ت833هـ): والحق أن هذه الرواية لم تثبت عن البزّي من طريق التيسير والشاطبية ولا من طريق كتابنا-أي النشر- وهو وجه ذكره الداني حكاية لا دراية

"İbnü'l-Cezerî (ö. 833 H.), burada el-Bezzi'nin kıraatiyle ilgili bir rivayetin güvenilir olmadığını ifade etmektedir. Bu bağlamda, İbnü'l-Cezerî, el-Bezzi tarafından aktarılan bu rivayetin "et-Teysir" ve "eş-Şatibiyye" gibi temel kıraat kaynaklarından gelmediğini ve kendi eseri "en-Neşr"de de böyle bir rivayetin geçmediğini açıkça belirtmiştir.[50] Burada, İbnü'l-Cezerî'nin vurgulamak istediği husus, el-Bezzi kıraati hakkındaki bu rivayetin güvenilirliğinin zayıf olduğudur. Bu görüşüyle İbnü'l-Cezerî, bu rivayetin ilimle değil, sadece bir aktarma veya hikâye şeklinde zikredildiğini dile getirmektedir. ed-Dâni'nin bu rivayeti herhangi bir tahlile tabi tutmadan yalnızca bir nakil olarak ele alması da bu durumu desteklemektedir.

Örnek 2:

Ezherî'nin kıyaslama örneklerinden biri de kelimenin yapısındaki harekelerin değişimine dayalı olarak bazı lehçelere göre okuyuştur. Allah'ın şu ayetinde;

﴿ لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْباً فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافاً وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللهَ بِهِ عَلِيمٌ﴾

"Kendilerini Allah yoluna adadıklarından seyahat ve ticarete imkân bulamayan yoksullara verin. Yoksulluklarını gizli tuttukları için bilmeyen onları zengin sanır. Kendilerini simalarından tanırsın. Onlar insanlara asla el açmazlar. Hayır, için yaptığınız her harcamayı Allah hakkıyla bilmektedir."[51]

Ayette geçen "يَحْسِبُهُم" kelimenin okunuş veçhine dair bir kıyastır. Ayete göre bu kelime geniş ve gelecek zamanı ifade eden bir fiildir. İbn Âmir, Hamza ve Âsım "يَحْسَبُهُم" ifadesindeki "س"(sin) harfini fethalı olarak, diğerleri ise "س"(sin) harfini kesra ile okudular.[52]

قال الأزهري: ((هما لغتان معروفتان عن العرب، على (فَعِلَ يَفْعِلُ) حَسِبَ يَحْسِبُ، والكسر لغة أهل الحجاز، والفتح لغة تميم، وحَسِبَ يَحْسِبُ، جاء نادرا، ومثله من باب السالم: نعم ينعم، وزاد بعضهم يِئِس ييئِسُ وييأس

Ezherî şöyle dedi: Bu, Araplar arasında bilinen iki lehçedir. (فَعِلَ يَفْعِلُ) babından olan "**حَسِبَ يَحْسِبُ**" kesralı olarak okunan fiil, Hicaz lehçesine aittir, fethalı olarak "**حَسِبَ يَحْسَبُ**" şeklindeki kıraat ise Temim lehçesine aittir. "**حَسِبَ يَحْسِبُ**" şeklindeki Hicaz lehçesi Arap dilinde nadiren kullanılır. Örneği: "**نعم ينعم**" şeklinde gelmesidir. Arap dilcilerin bazıları ise "**يِئِس ييئِسُ وييأس**" şeklinde mazi fiilin müzarisinin kesra veya fethalı olarak gelebileceğini ifade etmişlerdir **(فَعِلَ يَفْعِلُ): حَسِبَ يَحْسِبُ** babından gelen fiildir. Hicaz lehçesinde kesreli olarak "يَحْسِبُ" şeklinde çekimlenen bu fiil "zannetmek, tahmin etmek" anlamına gelmektedir. Temim lehçesinde **حَسِبَ يَحْسَبُ** (fethalı olarak) "zannetmek, tahmin etmek" anlamında kullanılır. Bu lehçede fiilin kullanımı, bir şeyi doğru kabul etme veya olacağına inanma anlamını taşır ancak Hicaz lehçesindeki kadar kesin bir anlam vurgusu içermez. Temim lehçesindeki kullanım daha esnek bir yapıya sahiptir ve bu fiilin anlamında gerçekleşmesi kesin olmayan bir tahmin ya da değerlendirme anlamını ön planda tutmaktadır.[53]

Mekki b. Ebî Talib, durumu açıklamak için aşağıdaki sözüyle, fiildeki "sin"harfinin fethalı olarak okunması gerektiğini ifade etmektir.

والفتح أقوى في الأصول، لأن (فَعِلَ) في الماضي إنما يأتي مستقبله على (يَفْعَل) بالفتح في الأكثر، والكسر فيه لغة شذّت عن القياس

"Mekki b. Ebî Talib el-Keşf adlı eserinde, fiilin muzarisini fethalı okumanın daha kuvvetli olduğunu ifade etmiştir. Çünkü fiilin **فَعِلَ** babı geçmiş zamanda geldiğinde muzarisinin çoğunlukla fethalı olarak **(يَفْعَل)** şeklinde olduğunu zikretmektedir. Kıyasa göre ise kesralı olarak okunması lügatte şazdır."

Sîvebeyh, kesralı olarak okunması ile ilgili el-Kitab adlı eserinde bu şekilde gelen dört fiilin mevcut olduğunu ifade etmiştir. İbn Hâleveyh Sîvebeyh gibi **فَعِلَ يَفْعِلُ** babından gelen dört **"حَسِبَ يَحْسِبُ", "نَعِمَ يَنْعِمُ", "يَئِسَ يَيْئِسُ"** ve **"يَيِسَ يَيْيِسُ"** fiilleri örnek olarak vermiştir. Müellif Arap dil âlimlerinin sözlerinden delil getirerek bu iki kıraat veçhine kıyas etmiştir. Bu kıyas sonucu ise iki kullanımında mevcut olduğu ve Araplar arasında kullanıldığını böylece ortaya koymaktadır.[54]

Örnek 3:

﴿ فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بِنَبَإٍ يَقِينٍ﴾

"*Çok geçmeden hüdhüd gelip dedi ki: "Ben, senin bilmediğin bir şeyi öğrendim. Sebe' halkından sana kesin bir bilgi getirdim."*[55]

Ayette geçen فَمَكَثَ kelimesi yukarıda verdiğimiz kıyasa bir başka örnektir. Bu ayette geçen فَمَكَثَ kelimesini kıraat imamlarından Âsım "kâf" harfini fethalı olarak okumuştur. Bu rivayeti Âsım Ebu Amr'dan rivayet eden Ca'fî'den almıştır. Diğer kıraat imamları ise "kâf " harfini dammeli

[48] Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâʾâti'l-ʿaşr*, thk. Ali Muhammed Dabbağ (Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 2/303; Ebü'l-Hayr Şemsüddîn b. el-Cezerî Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâʾ* (Bergstraesser: Mektebetu İbn Teymiyye, 1351), 270; Abdulfettah Pâlûvî, *Zübdetü'l- İrfân* (İstanbul: el-Mektebetu'l-Hanîfiyye, ts.), 178.

[49] İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetu'n-Neşr fi'l-Kırâʾâti'l-ʿAşr*, 1414, 2/303; Ezherî, *Meʿânî'l-Kırâʾât*, 246.

[50] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/303.

[51] Bakara Suresi 2/273

[52] Mekkî b. Ebî Tâlip, *Kitâbü't-tebsıra*, 165; Dânî, *et-Teysîr fi'l-Kırâʾâti's-Sebʿ*, 84; İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetu'n-Neşr fi'l-Kırâʾâti'l-ʿAşr*, 1414, 2/236.

[53] Ezherî, *Meʿânî'l-Kırâʾât*, 89; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/318; Ebû Bişr ʿAmr b. ʿOsmân b. Ḳanber el-Ḥârisî Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. ʿAbdusselâm Muḥammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Ḫâncî, 1408/1988), 4/38,39.

[54] Ebû Muḥammed Mekkî b. Ebî Ṭâlib el-Ḳaysî Mekkî b. Ebî Ṭâlib, *Müşkilü iʿrâbi'l-Ḳur'ân*, thk. Ḥâtim Ṣâliḥ eḍ-Ḍamin (Beyrut: Muʾessesetu'r-Risâle, 1405/1984), 175.

[55] Neml Suresi ,27/22

olarak okumuştur. Müellifimiz bu kıraat vecihleri ile ilgili görüşünü şu sözlerle ifade etmektedir.[56]

قال الأزهري: هما لغتان: مَكَثَ و مَكُثَ. وضم الكاف أكثر في كلام العرب، وكان أبو حاتم يختار النصب، لأنه قياس العربية، ألا ترى أنه يُقال: فهو مَاكِثٌ ولا يُقالُ: مَكِيثٌ

Ezherî, burada مَكَثَ و مَكُثَ şeklinde iki lehçe vardır demiştir. Arapların konuşmasında çoğunluklaمَكُث şeklindedir. Başka bir dil âlimi olan Ebû Hâtim fethalı olarak okumayı seçmiştir. Çünkü bu durum Arapların kıyasıdır. Müellifin buradaki kıyasın مَاكِثٌ kelimesini مَكِيثٌ şeklinde okumadıklarından dolayı da yukarıdaki kelimenin fethalı olarak okunması gerektiğini ifade etmiştir. Burada müellif iki durumu da kıyas ederek açıklamaya çalışmıştır. Bu iki kıraat vechi mütevâtir kıraatler arasında yer alır.[57]

İcmâ

Sema ve kıyas ilkelerini Arap dili açısından ele aldıktan sonra icmâ ilkesine geçmek, Arapça dil yapısı ve dilbilgisel kurallar bağlamında konuyu bütüncül bir şekilde kavramak için önem arz etmektedir. Arap dilinde sema, özellikle dilin tarihî kullanımlarına, Arap şiirine ve nesir örneklerine dayanan bir istişhad metodudur. Sema, dilin otantik yapısını ortaya çıkaran ve lafızların anlamlarını tespit eden önemli bir kaynaktır. Kıyas ise, semadan çıkarılan bu anlamlar temelinde yeni durumlara uygulanabilen kuralların üretilmesini sağlar.

Bu bağlamda icmâ, Arap dili açısından kıyas ile belirlenen hükümlerin ümmetin dil âlimleri tarafından kabul görerek bir kural olarak yerleşmesini sağlayan bir ilkedir. İcma, dilbilgisi açısından, kıyas ve sema yoluyla ulaşılan kuralların, dilin genel kabulleri doğrultusunda yaygın bir uzlaşıya dayanarak kabul görmesini sağlar. Bu açıdan icmâ, Arap dilinde bir anlamda kıyasa dayalı çıkarımların toplum nezdinde muteber ve uygulanabilir bir norm haline gelmesini sağlar ve dil kurallarının nesilden nesile aktarımını pekiştirir.

İcmâ, Arapça bir kelime olup, çeşitli anlamlara gelmektedir. İcmâ, köken olarak جمع kök fiilinden türetilmiş olan sülâsî mezid fiili أجمع kelimesinin ifâl kalıbından mastardır. Kelime "azmetmek, onda karar kılmak, hüküm vermek, sağlam kılmak, görüş birliğine varmak, bir araya gelmek/getirmek, bir şeyi toplamak/toplamak" gibi anlamlara gelmektedir.[58]

Özellikle, İcmâ kelimesi bir fıkıh terimi olarak kullanılmaktadır. Arap dilcileri de bu kelimeyi fıkıh âlimlerinin kullandığı anlamda kullanmışlardır. Bu kullanıma göre kelime "fıkıhçıların fıkıh usulü ilminde kendisine dayandıkları delil ve bir asıldır." Nahivcilere göre icmânın tarifi ise "Kufe ve Basra dil âlimlerinin dil konuları ve meseleleri üzerine ittifak etmesidir." Bu ittifak, nahiv veya sarf ilimlerinin konuları hakkındadır.[59]

İbn Hanî'nin (392 H.) icmâ konusundaki görüşü ise, iki beldedeki İslam âlimlerinin bir konuda ittifak etmesine icmâ denir. Fakat bu ittifakı bir taraf onaylamadığında bir hüküm ifade etmez. İbn Hanî'ye göre, icmâ tek başına bir delil olabilir, ancak her âlimin onayını almazsa tam anlamıyla bağlayıcı olmaz. Cürcâni icmâyı ıstılahi olarak şöyle tanımlamıştır: Hz. Muhammed(s.a.v.)'in ümmetinden, müçtehitlerin bir devirde dini bir mesele üzerinde ittifak etmeleri, çözüm ve sözleşme ehlinin bir mesele üzerinde tam olarak karar kılmasıdır. İslam hukukçularına göre icmâ, Müslüman müctehidlerin dini bir mesele üzerinde ittifak etmeleridir.[60]

Suyuti'nin ifadesine göre, İbn Hanî'nin bahsettiği "iki belde âlimleri" ifadesi, Basra ve Kûfe gibi önemli İslam şehirlerindeki âlimlerin ittifakını ifade eder. İcmanın hüccet olmadığını ifade edenlere Suyutî, Araplar arasındaki icmânın da hüküm olabileceğini ifade etmektedir.[61]

Ezherî, eserinde "icmâ" delilinden de yararlanmıştır. Bu delili kıraat vecihlerini açıklamak ve ispatlamak için kullanmaktadır. İcmayı ise üç ana başlığa göre incelemektedir. Bunlar; nahivcilerin icmâsı, dil bilimcilerin icmâsı ve kıraat âlimlerinin icmâsıdır. Müellifin icmâ ile ilgili ele aldığı ayetlerden birkaçını aşağıda açıklayacağız.

---

[56] Ahmed b. Mûsâ b. el-ʿAbbâs et-Temîmî Ebû Bekir el-Bağdâdî İbn Mucâhid, *Kitâbu's-Sebʿa fi'l-Kırâʾât,* ed. Şevkî Dayf (Mısır: y.y., 1400), 480; Dânî, *et-Teysîr fi'l-Kırâʾâti's-Sebʿ*, 167; İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetu'n-Neşr fi'l-Kırâʾâti'l-ʿAşr*, 1414, 2/337; Ezherî, *Meʿânî'l-Kırâʾât,* 354; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân,* thk. Abdullah b. Abdulmuhsîn et-Türkî (Dâru Hicr, 2001), 13/121; Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 2/155.

[57] Ezherî, *Meʿânî'l-Kırâʾât,* 354.

[58] Süyûtî, *el-İḳtirâḥ fî Uṣûli'n-Naḥv*, 66; Ebû'l-Ḳâsım ʿAbdurraḥmân b. İsḥâḳ en-Nihâvendî ez-Zeccâcî, *el-İḍâḥ fî ʿİleli'n-Naḥv*, thk. Mâzin el-Mubârek (Beyrut: y.y., 1986/1406), 41,51,61; Ebû Caʿfer Aḥmed b. Muḥammed el-Murâdî en-Neḥḥâs, *ʿUmdetu'l-Kuttâb*, thk. Bessâm ʿAbdu'l-Vehhâb el-Câbî (b.y.: y.y., 1425/2004), 141; Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 51; İbnu'l-Varrâḳ, *ʿİlelu'n-Naḥv,* 305.

[59] Ebû Bekr Muḥammed b. es-Serî en-Naḥvî İbnu's-Serrâc, *el-Uṣûl fî'n-Naḥv*, thk. ʿAbdulḥuseyn el-Fetlî (Beyrut: Muʾessesetu'r-Risâle, ts.), 2/367; Zeccâcî, *el-İḍâḥ fî ʿİleli'n-Naḥv*, 41,51,61,77; Ebû'l-Ḳâsım ʿAbdurraḥmân b. İsḥâḳ en-Nihâvendî ez-Zeccâcî, *el-Lâmât*, thk. Mâzin el-Mubârek (Dımaşk: y.y., 1405/1985), 48; Neḥḥâs, *ʿUmdetu'l-Kuttâb*, 141; Ebû Saʿîd el-Ḥasan b. ʿAbdullâh b. el-Merzubân Ebû Saʿîd es-Sîrâfî, *Şerḥu Kitâbi Sîbeveyh*, thk. Aḥmed Ḥasen Mehdelî - ʿAlî Seyyid ʿAlî (Beyrut: y.y., 2008), 3/51.

[60] Ebû'l-Fetḥ ʿOs̱mân b. Cinnî el-Mevṣılî el-Bağdâdî İbn Cinnî, *el-Ḫaṣâiṣ,* thk. Heyet (b.y.: el-Heyʾetu'l-Mıṣriyye, ts.), 1/19,91,90,95,190; Ebû'l-Ḳâsım ʿAbdurrahman b. ʿAbdullâh b. Aḥmed es-Suheylî, *Netâîc'ul-Fikr fî'n-Naḥv* (Beyrut: y.y., 1992), 36,34,148,320; Ebû el-ʿAbbâs Aḥmed b. ʿAbdurrahman b. Muḥammed b. Maḍâʾ el-Laḫmî el-Ḳurṭubî İbn Maḍâʾ, *er-Redd ale'n-Nuḥât* (b.y.: y.y., 1399/1979), 74; Süyûtî, *el-İḳtirâḥ fî Uṣûli'n-Naḥv*, 27,66,73,74,75,77,159,163,165,171.

[61] Ebû Muḥammed Yûsuf b. Ebî Saʿîd el-Ḥasan b. ʿAbdullâh b. el-Merzubân Ebû Muḥammed es-Seyrâfî, *Şerḥu Ebyâti Sîbeveyh*, thk. Dr. Muḥammed ʿAlî er-Rîḥ Hâşim (Kahire: Mektebetu'l-Kulliyyâti'l-Ezheriyye; Dâru'l-Fikr li't-Ṭabâʿati ve'n-Neşri ve't-Tevzîʿi, 1394/1974), 1/241,5/250; İbnu's-Serrâc, *el-Uṣûl fî'n-Naḥv,* 166-170.

Örnek 1:

﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيراً وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيباً﴾

"Ey insanlar! Sizi bir tek nefîsten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretip yayan rabbinize itaatsizlikten sakının. Adını anarak birbirinizden dilek ve istekte bulunduğunuz Allah'a saygısızlıktan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir."[62]

Nisa Suresi'nin 1. ayetinde geçen **"وَالأَرْحَامَ"** kelimesi, farklı kıraat tarzlarına göre değişik şekillerde okunmuştur ve bu farklılık, anlamda da bazı ince değişikliklere yol açmaktadır. Kıraat imamlarının çoğu bu kelimedeki "mim" harfini fethalı olarak okurken, Kûfe kıraat imamı Hamza, kelimeyi kesralı olarak okumuştur. Bu iki kıraat arasındaki anlam farkı ise şu şekildedir:

Fethalı olarak **(وَالأَرْحَامَ)** şeklinde okunan kıraate göre bu kelimeni anlamı şu şekilde ifade edilebilir. Çoğunluk tarafından tercih edilen bu okuma, "akrabalık bağlarını koruyun ve onları koparmaktan sakının" anlamını vurgular. Fethalı olarak okunduğunda "وَالأَرْحَامَ" kelimesi, kendinden önceki **"اتقوا"** (sakının) fiiline doğrudan bağlanır ve ayet, insanlara akrabalık ilişkilerini gözetmeleri, bu bağları korumaları gerektiği uyarısında bulunur. Bu kıraatin daha doğru olduğu ve Arap dil yapısına uygunluğu sebebiyle dil bilimciler tarafından tercih edildiği belirtilmiştir.

Kesralı olarak **(وَالأَرْحَامِ)** şeklinde okunan kıraate göre bu kelimeni anlamı şu şekilde ifade edilebilir. İmam Hamza'nın tercih ettiği kesralı kıraat ise kelimeyi "Allah'a and olsun ve akrabalık bağlarına and olsun" anlamına getirir. Bu kıraat tarzında **"الأَرْحَامِ"** kelimesi, ayette geçen "بِهِ" (O'na yemin ederek) ifadesine atfedilir ve burada sanki "akrabalık bağları" ile Allah'a yemin edilmiş olur. Müellif, Arapların günlük dilinde kendinden önceki zamire bağlı bir ismi cer (mecrur) yaparak kullanmadıklarını, böyle bir kullanımın dil kurallarına aykırı olduğunu ifade etmiştir. Bu tür bir ifadenin yalnızca şiirsel dilde örneklerine rastlanmakta ve ancak şiirde caiz sayılabilmektedir.

Müellif, bu iki kıraat arasındaki anlam farkına dikkat çekerek, fethalı okunan kıraatin dil açısından daha sağlam olduğunu belirtmiştir. Ferrâ bu duruma açıklık getirmek amacıyla şu beyiti örnek göstermiştir:[63]

تُعَلَّقُ في مِثْلِ السَّواريِ سُيوفُنَا وَما بيْنَها والكَعْبِ غَوطُ نفانف

"Kılıçlarımız, süs kemerlerinde asılıdır; aralarında ve topuklar arasında bir mesafe vardır."

Bu beyitte, şiirsel gereklilikten dolayı "vav" atıf harfinden sonra "بين" (beyne) edatı hazf edilmiştir ve bu edatın, anlamı doldurduğu vurgulanmıştır. Bu tarz eksiltmelerin Arapça'nın nesir formunda tercih edilmediği belirtilmiştir.[64]

Ezherî, burada Hamza'nın kıraatindeki **"وَالأَرْحَامِ"** (kesralı) okunuşunun, ancak şiir gibi sanatsal bir dil kullanımı içinde anlamlı olabileceğini, dinî bir metinde ise geçerli bir kıraat olarak kabul edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu görüş, Hz. Peygamber'in (sav) "Babalarınıza yemin etmeyin" hadisiyle de desteklenmiştir. Cahiliye döneminde Arapların sıklıkla babalarına yemin ettiği, ancak Peygamberimizin (sav) yalnızca Allah'a yemin edilmesini emrederek diğer tüm yeminlerin yasaklandığını bildirmiştir. Yemin etme konusunda yücelik yalnızca Allah'a ait olduğu için, Arap dilinde ve İslam kültüründe başka bir unsura yemin etmek doğru görülmemektedir. Bu nedenle Hamza'nın **"وَالأَرْحَامِ"** kıraatinin dinî bağlamda doğru olmadığı ifade edilmiştir. Ancak, İbn Zencele, **"الأَرْحَام"** kelimesinin kesralı okunmasını dil kurallarına uygun görmüş ve kıraatin dilin yapısına uygun olduğunu savunmuştur. Zencele, burada **"بِهِ"** zamirinden sonra "و" atıf harfiyle gelen "الأَرْحَام" kelimesinin, **"بِ"** harf-i cerinin varlığını varsayarak anlam kazandığını ileri sürmüş ve Yüce Allah'ın ismine yapılan bir atıf olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu yorum, Kur'an'ın Arapça nazil olması ve Arap dilindeki kullanımlara uygun olması nedeniyle, kıraatin geçerli bir kıraat olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade eder.[65]

Sonuç olarak, kıraat farklılıklarının anlamda yarattığı bu ince değişimler, dil açısından detaylı bir şekilde ele alındığında, Hamza'nın kıraati zayıf kabul edilmekte ve fethalı kıraatin tercih edilmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır. Bu örnek, kıraat ve dil açısından doğru olanı belirlemede dil kuralları ve peygamberin hadislerinin ne kadar belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir.

Örnek 2:

﴿ يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انْظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُوراً فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ﴾

"O gün münafık erkekler ve münafık kadınlar iman edenlere şöyle diyecekler: "Bizi bekleyin de yetişip nurunuzdan bir parça alalım." Şöyle denecek: "Geriye dönün de başka bir nur arayın!" Ve hemen aralarına kapısı da olan bir duvar çekilir; duvarın iç tarafında rahmet, kendilerine bakan dış tarafında ise azap vardır."[66]

Nisa Suresi'nin 4. ayetinde geçen **"أَنْظُرُونَا"** kelimesi, farklı kıraat vecihlerine göre okunmuş ve bu farklılıklar

---

[62] Nisa Suresi 4/1

[63] Ezherî, *Meʿânî'l-Ḳırâʾât*, 1/289-290; Ebû ʿAbdullâh el-Ḥuseyn b. Aḥmed b. Ḫâleveyh İbn Ḫâleveyh, *el-Ḥuccetu fî'l-Ḳırâʾâti's-Sebʿa*, thk. ʿAbdu'l-ʿÂl Sâlim Mekrem (Beyrut: y.y., 1401), 118; Ebû Caʿfer Muḥammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî eṭ-Ṭaberî, *Câmiʿu'l-Beyân ʿan Teʾvîli ʾÂyi'l-Ḳurʾân*, thk. ʿAbdullah b. ʿAbdulmuḥsin et-Turkî (b.y.: Dâru Hicr, 1422/2001), 3/1003; Ebû'l-Ḥasen ʿAlî b. Aḥmed b. Muḥammed b. ʿAlî en-Nîsâbûrî el-Vâḥidî, *el-Vasîṭ fî Tefsîri'l-Ḳur'âni'l-Mecîd*, thk. Heyet (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, 1415/1994), 351; Ebû'l-Ḥasen ʿAlî b. Aḥmed b. Muḥammed b. ʿAlî en-Nîsâbûrî el-Vâḥidî, *et-Tefsîru'l-Basîṭ* (b.y.: y.y., 1430), 1/9,6273/; Ebû'l-Ḳâsım el-Ḥuseyn b. Muḥammed er-Râğıb el-Işfehânî, *et-Tefsîr* (Mekke: Câmiʿatu Ummi'l-Ḳurâ, 1424/2003), 3/1071-1079.

[64] والكلام وَجهُهُ (وما بينها وبين الكعب) ، فاضطره الشعر إلىجوازه.

[65] Niẓâmuddîn el-Ḥasan b. Muḥammed b. Ḥuseyn el-Ḳummî en-Nîsâbûrî, *Ğarâîbu'l-Ḳur'ân ve Reğâîbu'l-Furḳân*, thk. Zekeriyyâ ʿUmeyrât (Beyrut: y.y., 1416), 1/279-280; el-Ḥuseyn b. Mesʿûd b. Muḥammed b. el-Ferrâʾ Ebû Muḥammed el-Beğavî, *Meʿâlimu't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Ḳurʾân*, thk. ʿAbdurrezzâḳ el-Mehdî (b.y.: Dâru İḥyâi't-Turâsi'l-ʿArabî, 1420), 2/108-109.

[66] Hadid Suresi 57/13

anlamda bazı nüanslara yol açmıştır. İmam Hamza, kelimeyi "أَنْظِرُونَا" şeklinde, "elif"i kat'ı hemzesi ve "zâ" harfini kesralı olarak okumuştur. Diğer kıraat imamları ise kelimeyi "اُنْظُرُونَا" şeklinde, "elif"i vasl hemzesi ve "zâ" harfini dammeli olarak okumaktadır.

İmam Hamza'nın okuduğu vecih "أَنْظِرُونَا" kelimesinin "elif" harfini kat'ı hemzesi olarak okumasını içerir. Bu kıraat, "bize mühlet verin, bizi bekletin" anlamına gelir. Bu anlam, dil bilimcileri ve Arap şairleri tarafından da kullanılmakta ve "beklemek" veya "süre tanımak" anlamında bir talep olarak anlaşılmaktadır. Bu okuma, dilin anlamlı bir şekilde evrildiği ve genişletildiği durumları yansıtmaktadır. Şair Amr b. Külsûm'un şu beyitindeki kullanım örneğini verebiliriz:

"أُبا هِنْدٍ فَلاَ تَعْجَلْ عَلينَا ... وَأَنْظِرْنَا نُخبِّرْكَ الْيقِينَا"

("Ey Hind, acele etme üzerimize, bizlere mühlet ver, sana gerçeği haber verelim.")

Bu beyitte geçen "أَنْظِرْنَا" (bize mühlet ver) ifadesi, kelimenin Hamza tarafından okunan şekliyle uyum göstermektedir.

Diğer kıraat imamları ise "اُنْظُرُونَا" şeklinde okumuşlardır. Bu okuma, kelimenin "elif" harfini vasl hemzesi olarak okumakta ve "zâ" harfini dammeli yapmaktadır. Bu okuma, kelimenin anlamını "bizi gözleyin, bakın" olarak ifade eder. Lügatçılar arasında bu anlamda bir farklılık bulunmamakta ve yaygın olarak "bizi bekleyin" anlamında kabul edilmiştir. Bu okuma, daha yaygın ve dildeki kullanım kaidelerine daha uygundur.

Ezherî, İmam Hamza'nın "أَنْظِرُونَا" şeklindeki okuyuşunun "mühlet vermek, süre tanımak" anlamına geldiğini belirterek, bu okumanın belirli bir anlamı ifade etmek için kullanıldığını ifade etmiştir. Ayrıca, "اُنْظُرُونَا" kıraati ise dilciler arasında herhangi bir ihtilafa yol açmadığını ve icmâ ile kabul edilen bir okuma olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla, "انظُرُونَا" okuması, dil kuralları açısından daha sağlam kabul edilmiştir

İmam Hamza'nın "أَنظِرُونَا" şeklindeki kıraati, daha az kullanılan ve anlamda bir "mühlet tanıma" talebini ifade eden bir kıraatken, diğer kıraat imamlarının "انظُرُونَا" kıraati ise daha yaygın olup, dilde "bizi gözleyin" anlamına gelir. Bu iki farklı okuma arasındaki anlam farkı, kelimenin kullanıldığı bağlama göre farklılıklar yaratmakta, ancak her iki okuma da Arap dilinde ve Kur'an'daki anlamın doğasına uygun kabul edilmektedir. Müellif, özellikle "انظُرُونَا" kıraatini daha doğru olarak değerlendirmiştir.[67]

Sonuç

Makalemizde, sema prensibine dayalı olarak dil bilimcilerin dilin doğru ve etkili bir şekilde kullanılmasını anlamak için dilin doğal konuşulan formundan değerlendirmelerin toplanmasının önemine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca, sema ilkesinin dil bilimindeki önemi ve uygulanışı üzerine İbnü'l-Enbâri (328 / 940), es-Suyûti (911 /1505) ve Yahya eş-Şavî(1096 /1685) gibi önemli âlimlerin görüşleri de aktarılmaktadır. Sema ile rivayet arasındaki fark da ele alınmış, bu farkın dil bilimciler tarafından nasıl tanımlandığı açıklanmıştır. Sema, dil materyalinin konuşanlardan doğrudan alınması anlamına gelirken, rivayet, bilgiyi nakleden kişinin kendisinden veya yazılı bir eserden alınabilir. Bu ayrım, dil bilimcilerin dil materyalini nasıl ele aldıklarını ve aktardıklarını açıklamaktadır.

Müellifin Meâni'l-Kırâât adlı eserinde sema ilkesine dayalı olarak verdiği örnekler, dilin yapısı ve işleyişi hakkında derinlemesine bir anlayış sunmaktadır. Örneğin, Fatiha suresinde geçen "الصِّرَاطَ" kelimesinin farklı kıraat imamları tarafından nasıl okunduğu ve bu okumaların nasıl yorumlandığı gibi konular ele alınmaktadır. Bu örnekler, dilin farklı okunuşları ve anlamları üzerine yapılan derinlemesine incelemelerin bir yansımasıdır. Sema ilkesi, dil bilimcilerin dilin yapısını ve işleyişini anlamak için kullandıkları temel bir prensip olup, müellifin kitabındaki sema ilkesine dayalı örnekler dilin doğru kullanımı ve anlamı hakkında önemli bir perspektif sunmaktadır.

Netice itibariyle, kıyas ve icmâ ile ilgili yapılan detaylı incelemeler, Arap dilinin temel prensiplerini anlama konusunda önemli bir kavrayış sağlamaktadır. Kıyasa dair açıklamalar, temel kavramlar ve örneklerle desteklenen yanlış okumalar üzerinden yapılan açıklamalarla kıyasın doğru anlaşılmasına katkı sunmaktadır. İcmâ konusunda ise, kavramın kökeni ve farklı yorumları ele alınmış, icmâ ve kıyasın yalnızca fıkıh alanıyla sınırlı olmadığı, dil ve kıraat gibi alanlarda da etkili olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, farklı kıraat imamlarının görüşlerinin detaylı bir şekilde incelenmesi, konunun daha iyi anlaşılmasına olanak sağlamıştır.

Tüm bu incelemeler, Arap dilinin karmaşıklığını ve zenginliğini ortaya koymaktadır. Kıyasa ve icmâya dair yapılan derinlemesine araştırmalar, bu önemli kavramların doğru bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlamakta ve ilgili alanlarda daha derinlemesine araştırmalar yapılmasına zemin oluşturmaktadır. Bu bağlamda, gelecekteki çalışmalarda bu konuların daha ayrıntılı bir şekilde ele alınması gerektiği söylenebilir.

Kaynaklar

Abdulfettah Pâlûvî. *Zübdetü'l- İrfân*. İstanbul: el-Mektebetu'l-Hanîfiyye, ts.

Aḫfeş el-Evsaṭ, Ebu'l-Ḥasen el-Mucâşiʿî el-Belḫî el-. *Meʿâni'l-Ḳur'ân*. thk. Hudâ Maḥmûd Ḳırâʿa. 2 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Ḫâncî, 1411/1990.

Akpınar, Cemil. "İcâzet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/393-400. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Aydınlı, Abdullah. "Semâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/457-458. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Bennâʾ, Aḥmed b. Muḥammed b. Aḥmed b. ʿAbdu'l-Ğanî ed-Dimyâṭî ‹Şihâbu'd-Dîn eş-Şehîr bi'l-Bennâi el-.

[67] Ebû'l-Ḥaccâc Mucâhid b. Cebr el-Ḳureşî Mucâhid b. Cebr, *Tefsîru Mucâhid*, thk. Muḥammed ʿAbdu's-Selâm Ebû'n-Nîl (Mısır: y.y., 1410/1989), 648; Ebû'l-Ḥasen Muḳâtil b. Suleymân el-Belḫî Muḳâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Suleymân*, thk. ʿAbdullâh Maḥmûd Şeḥâte (Beyrut: y.y., 1423/2002), 4/229,-239; Ebû ʿAbdillâh Muḥammed b. İdrîs b. ʿAbbâs eş-Şâfiî, *Tefsîru'l-ʾİmâm eş-Şâfiʿî*, thk. Ahmed b. Mustafa el-Ferrân (Suudi Arabistan: Dâru't-Tedmuriyye, 1427/2006), 3/1275; Ebu'l-Ḥasen el-Mucâşiʿî el-Belḫî el-Aḫfeş el-Evsaṭ, *Meʿâni'l-Ḳur'ân*, thk. Hudâ Maḥmûd Ḳırâʿa (Kahire: Mektebetu'l-Ḫâncî, 1411/1990), 1/259,2/535; Ṭaberî, *Câmiʿu'l-Beyân ʿan Teʾvîli ʾÂyi'l-Ḳur'ân*, 2/468; İbn Zencele, *Ḥuccetu'l-Ḳırâʾât*, ts., 3/257,399,6/269-273.

İtḥâfu Fuḍalâi'l-Beşer fi'l-Ḳırâʾâti'l-Erbeʿate ʿAşer. thk. Enes Mihre. Beyrut: y.y., 1427/2006.

Ceyhan, Semih. "Semâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/455-457. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Dânî, Ebû ʿAmr ʿOsmân b. Saʿîd ed-. *et-Teysîr fi'l-Kırâʾâti's-Sebʿ*. ed. Halef Mahmûd Sâlim. Hâil: y.y., 1436.

Ebû Ḥayyân, Muḥammed b. Yûsuf b. ʿAlî b. Yûsuf b. Ḥayyân el-Endelüsî. *İrtişâfu'ḍ-Ḍarb min Lisâni'l-ʿArab*. thk. Receb ʿOsmân Muḥammed. 5 Cilt. Kahire: y.y., 1418/1998.

Ebû Muḥammed el-Beğavî, el-Ḥuseyn b. Mesʿûd b. Muḥammed b. el-Ferrâʾ. *Meʿâlimu't-Tenzîl fi Tefsîri'l-Ḳurʾân*. thk. ʿAbdurrezzâḳ el-Mehdî. 5 Cilt. b.y.: Dâru İḥyâi't-Turâṯi'l-ʿArabî, 1420.

Ebû Muḥammed es-Seyrâfî, Ebû Muḥammed Yûsuf b. Ebî Saʿîd el-Ḥasan b. ʿAbdullâh b. el-Merzubân. *Şerḥu Ebyâti Sîbeveyh*. thk. Dr. Muḥammed ʿAlî er-Rîḥ Hâşim. 2 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Kulliyyâti'l-Ezheriyye; Dâru'l-Fikr li't-Ṭabâʿati ve'n-Neşri ve't-Tevzîʿi, 1394/1974.

Ebû Saʿîd es-Sîrâfî, Ebû Saʿîd el-Ḥasan b. ʿAbdullâh b. el-Merzubân. *Şerḥu Kitâbi Sîbeveyh*. thk. Aḥmed Ḥasen Mehdelî - ʿAlî Seyyid ʿAlî. 5 Cilt. Beyrut: y.y., 2008.

Ebû'l-Berakât el-ʾEnbârî, Ebû'l-Berakât ʿAbdurraḥmân b. Muḥammed b. ʿUbeydillâh el-Enṣârî Kemâluddîn. *el-İnṣâf fi Mesâili'l-Ḫilâf beyne'n-Naḥviyyîne'l-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*. 2 Cilt. b.y.: el-Mektebetu'l-ʿAṣriyye, 1424/2003.

Ebû'l-Mekârim, Ali. *Usûlü't-tefkîri'n-nahvî*. Kahire: daru ğarib, 2007.

Ezherî, Ebû Manṣûr Muḥammed b. Aḥmed b. el-Herevî el-. *Meʿânî'l-Ḳırâʾât*. 3 Cilt. Suudi Arabistan: Câmiʿatu'l-Melik Suʿûd, 1412/1991.

Ezherî, Ebû Manṣûr Muḥammed b. Aḥmed b. el-Herevî el-. *Tehẕîbu'l-Luğa*. thk. Muḥammed ʿAvḍ Mirʿab. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İḥyâi't-Turâṯi'l-ʿArabî, 2001.

Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-. *Meʿânî'l-Kırâʾât*. 3 Cilt. Suudi Arabistan: Câmiʿatu'l-Melik Suʿûd, 1412/1991.

Ḫalîl b. Aḥmed, Ebû ʿAbdurraḥmân el-Ḫalîl b. Aḥmed el-Ferâhîdî el-. *Kitâbu'l-ʿAyn*. thk. Mehdî el-Maḫzûmî - İbrâhîm es-Sâmerrâʾî. 8 Cilt. Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1988.

İbn Atıyye, Ebû Muhammed. *el-Muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*. thk. Abdusselâm Abduşşâfî Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001.

İbn Cinnî, Ebû'l-Fetḥ ʿOṯmân b. Cinnî el-Mevṣılî el-Bağdâdî. *el-Ḫaṣâiṣ*. thk. Heyet. 3 Cilt. b.y.: el-Heyʾetu'l-Mıṣriyye, ts.

İbn Ḫâleveyh, Ebû ʿAbdullâh el-Ḥuseyn b. Aḥmed b. Ḫâleveyh. *el-Ḥuccetu fi'l-Ḳırâʾâti's-Sebʿa*. thk. ʿAbdu'l-ʿÂl Sâlim Mekrem. Beyrut: y.y., 1401.

İbn Keṯîr, Ebû'l-Fidâʾ İsmâîl b. ʿOmer b. Keṯîr ed-Dimeşkî. *İḫtişâru ʿUlûmi'l-Ḥadîṯ*. thk. Aḥmed Muḥammed Şâkir. Beyrut: y.y., ts.

İbn Maḍâʾ, Ebû el-ʿAbbâs Aḥmed b. ʿAbdurrahman b. Muḥammed b. Maḍâʾ el-Laḫmî el-Ḳurṭubî. *er-Redd ale'n-Nuḥât*. b.y.: y.y., 1399/1979.

İbn Manẓûr, Ebû'l-Faḍl Muḥammed b. Mukerrem b. ʿAlî Cemâluddîn b. Manẓûr er-Ruveyfiʿî. *Lisân'l-ʿArab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Ṣâdır, 1414/1993.

İbn Mucâhid, Aḥmed b. Mûsâ b. el-ʿAbbâs et-Temîmî Ebû Bekir el-Bağdâdî. *Kitâbu's-Sebʿa fi'l-Ḳırâʾât*. thk. Şevḳî Ḍayf. Mısır: y.y., 1400.

İbn Mucâhid, Ahmed b. Mûsâ b. el-ʿAbbâs et-Temîmî Ebû Bekir el-Bağdâdî. *Kitâbu's-Sebʿa fi'l-Kırâʾât*. ed. Şevkî Dayf. Mısır: y.y., 1400.

İbn Mücâhid, Ebû Bekr b. Ahmed b. Mûsâ. *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâat*. thk. Şevki Dayf. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1972.

İbn Zencele, Ebû Zurʿa ʿAbdurrahman b. Muḥammed b. Zencele. *Ḥuccetu'l-Ḳırâʾât*. b.y.: y.y., ts.

İbn Zencele, Ebû Zurʿa ʿAbdurrahman b. Muḥammed b. Zencele. *Ḥuccetu'l-Ḳırâʾât*. b.y.: y.y., ts.

İbnu'l-Varrâḳ, Muḥammed b. ʿAbdullâh b. el-ʿAbbâs Ebû el-Ḥasen. *ʿİlelu'n-Naḥv*. thk. Maḥmûd Câsim Muḥammed ed-Dervîş. Riyad: y.y., 1420/1999.

İbnu's-Serrâc, Ebû Bekr Muḥammed b. es-Serî en-Naḥvî. *el-Uṣûl fi'n-Naḥv*. thk. ʿAbdulḥuseyn el-Fetlî. 3 Cilt. Beyrut: Muʾessesetu'r-Risâle, ts.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn b. el-Cezerî Muhammed. *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâʾ*. Bergstraesser: Mektebetu İbn Teymiyye, 1351.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn b. el-Cezerî Muhammed. *Tayyibetu'n-Neşr fi'l-Kırâʾâti'l-ʿAşr*. ed. Muhammed Temîm ez-Zağbî. Cidde: y.y., 1414.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn b. el-Cezerî Muhammed. *Tayyibetu'n-Neşr fi'l-Kırâʾâti'l-ʿAşr*. ed. Muhammed Temîm ez-Zağbî. Cidde: y.y., 1414.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fi'l-kırâʾâti'l-ʿaşr*. thk. Ali Muhammed Dabbağ. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, 2009.

İbnü's-Ṣalâḥ, ʿEbû ʿAmr Taḳıyyüddîn ʿOṯmân b. ʿAbdurraḥmân. *ʿUlûmü'l-ḥadîṯ = Muḳaddimetü İbni's-Ṣalâḥ*. thk. Nûreddîn ʿItr. Dımaşk; Beyrut: Dâru'l-Fikr; Dâru'l-Fikri'l-Muʿâṣır, 1406/1986.

İbrâhîm el-Ḥarbî, Ebû İsḥâḳ İbrâhîm b. İsḥâḳ el-Bağdâdî. *Ğarîbu'l-Ḥadîṯ*. thk. Suleymân İbrahim Muḥammed el-Âyid. 3 Cilt. Mekke: Câmiʿatu Ummi'l-Ḳurâ, 1405.

İmruʾu'l-Ḳays, İmruʾu'l-Ḳays b. Ḥucr b. el-Ḥâriṯ el-Kindî. *Dîvânu İmriʾi'l-Ḳays*. thk. ʿAbdurraḥmân el-Muṣṭâvî. Beyrut: y.y., 1425/2004.

Mekkî b. Ebî Ṭâlib, Ebû Muḥammed Mekkî b. Ebî Ṭâlib el-Ḳaysî. *Müşkilü iʿrâbi'l-Ḳur'ân*. thk. Ḥâtim Ṣâliḥ eḍ-Ḍamin. 2 Cilt. Beyrut: Muʾessesetu'r-Risâle, 1405/1984.

Mekkî b. Ebî Tâlip. *Kitâbü't-tebsıra fi'l-kırââti's-sebʿ*. thk. Muhammed Gavs en-Nedvî. Hindistan: ed-Dâru's-Selefiyye, 2. Basım, 1982.

Merʿî el-Kermî, Merʿî b. Yûsuf b. Ebî Bekr b. Aḥmed el-Maḳdisî. *Delîlu'ṭ-Ṭâlibîn li-Kelâmi'l-Naḥviyyîn*. Kûveyt: y.y., 1430/2009.

Mucâhid b. Cebr, Ebû'l-Ḥaccâc Mucâhid b. Cebr el-Ḳureşî. *Tefsîru Mucâhid*. thk. Muḥammed ʿAbdu's-Selâm Ebû'n-Nîl. Mısır: y.y., 1410/1989.

Muḳâtil b. Suleymân, Ebû'l-Ḥasen Muḳâtil b. Suleymân el-Belḫî. *Tefsîru Muḳâtil b. Suleymân*. thk. ʿAbdullâh Maḥmûd Şeḥâte. 5 Cilt. Beyrut: y.y., 1423/2002.

Neḥḥâs, Ebû Caʿfer Aḥmed b. Muḥammed el-Murâdî en-. *ʿUmdetu'l-Kuttâb*. thk. Bessâm ʿAbdu'l-Vehhâb el-Câbî. b.y.: y.y., 1425/2004.

Nîsâbûrî, Niẓâmuddîn el-Ḥasan b. Muḥammed b. Ḥuseyn el-Ḳummî en-. *Ğarâîbu'l-Ḳur'ân ve Reğâîbu'l-Furḳân*. thk. Zekeriyyâ ʿUmeyrât. Beyrut: y.y., 1416.

Özkan, Halit. "Vicâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/100. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Râğıb el-Işfehânî, Ebû'l-Ḳâsım el-Ḥuseyn b. Muḥammed er-. *et-Tefsîr*. 2 Cilt. Mekke: Câmiʿatu Ummi'l-Ḳurâ, 1424/2003.

Râzî, Ebû ʿAbdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-. *Mefâtîhu'l-Ğayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-ʿArabî, 1420.

Râzî, Ebû ʿAbdillâh Faḫrüddîn Muḥammed b. Ömer b. Ḥüseyn er-. *Mefâtîḥu'l-Ğayb*. Beyrut: Dâru İḥyâi't-Turâṯi'l-ʿArabî, 1420.

Sarı, Mehmet Ali. "İcâzet (Kıraat)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/400-401. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Sîbeveyh, Ebû Bişr ʿAmr b. ʿOṯmân b. Ḳanber el-Ḥâriṯî. *el-Kitâb*. thk. ʿAbdusselâm Muḥammed Hârûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Ḫâncî, 1408/1988.

Suheylî, Ebû'l-Ḳâsım ʿAbdurrahman b. ʿAbdullâh b. Aḥmed es-. *Netâîc'ul-Fikr fi'n-Naḥv*. Beyrut: y.y., 1992.

Süyûṭî, Ebü'l-Faẓl Celâlüddîn ʿAbdurraḥmân b. Ebî Bekr b. Muḥammed el-Ḫuḍayrî es-. *Buğyetu'l-Vuʿât fî Ṭabaḳâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuḥât*. thk. Muḥammed Ebû'l-Faḍl İbrahim. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-ʿAṣriyye, ts.

Süyûṭî, Ebü'l-Faẓl Celâlüddîn ʿAbdurraḥmân b. Ebî Bekr b. Muḥammed el-Ḫuḍayrî es-. *ed-Dîbâc ʿalâ Ṣaḥîḥ Muslim b. el-Ḥaccâc*. thk. Ebû İsḥâḳ el-Ḥuveynî el-Eṯerî. 6 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru İbn ʿAffân, 1416/1996.

Süyûṭî, Ebü'l-Faẓl Celâlüddîn ʿAbdurraḥmân b. Ebî Bekr b. Muḥammed el-Ḫuḍayrî es-. *el-İḳtirâḥ fî Uṣûli'n-Naḥv*. thk. ʿAbdulḥakîm ʿAṭiyye. Dımaşk: y.y., 2. Basım, 1427/2006.

Süyûṭî, Ebü'l-Faẓl Celâlüddîn ʿAbdurraḥmân b. Ebî Bekr b. Muḥammed el-Ḫuḍayrî es-. *el-Muzhir fî ʿUlûmi'l-Luğa ve Envâʿihâ*. thk. Fuâd ʿAlî Manṣûr. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, 1418/1998.

Şâfiî, Ebû ʿAbdillâh Muḥammed b. İdrîs b. ʿAbbâs eş-. *Tefsîru'l-ʾİmâm eş-Şâfiʿî*. thk. Ahmed b. Mustafa el-Ferrân. 3 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru't-Tedmuriyye, 1427/2006.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsîn et-Türkî. 26 Cilt. Dâru Hicr, 2001.

Ṭaberî, Ebû Caʿfer Muḥammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî eṭ-. *Câmiʿu'l-Beyân ʿan Teʾvîli ʾÂyi'l-Ḳurʾân*. thk. ʿAbdullah b. ʿAbdulmuḥsin et-Turkî. 26 Cilt. b.y.: Dâru Hicr, 1422/2001.

Ṭarafe b. el-ʿAbd, Ebû ʿAmr Ṭarafe b. el-ʿAbd bel-Bekrî. *Dîvânu Ṭarafe b. el-ʿAbd*. thk. thk. Mehdî Muḥammed Nâṣıruddîn. b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, 2002.

Topuzoğlu, Tevfik Rüştü. "Kıraat ve Semâ Kaydı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/436-437. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Tüccar, Zülfikar. "Kıyas (Arap Dili)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/539-540. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Vâḥidî, Ebû'l-Ḥasen ʿAlî b. Aḥmed b. Muḥammed b. ʿAlî en-Nîsâbûrî el-. *el-Vasîṭ fî Tefsîri'l-Ḳurʾâni'l-Mecîd*. thk. Heyet. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, 1415/1994.

Vâḥidî, Ebû'l-Ḥasen ʿAlî b. Aḥmed b. Muḥammed b. ʿAlî en-Nîsâbûrî el-. *et-Tefsîru'l-Basîṭ*. b.y.: y.y., 1430.

Yurdagür, Metin. "Sem'". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/452-453. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Yücel, Ahmet. "Kitâbet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/81-83. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Zeccâcî, Ebû'l-Ḳâsım ʿAbdurraḥmân b. İsḥâḳ en-Nihâvendî ez-. *el-Îḍâḥ fî ʿİleli'n-Naḥv*. thk. Mâzin el-Mubârek. Beyrut: y.y., 1986/1406.

Zeccâcî, Ebû'l-Ḳâsım ʿAbdurraḥmân b. İsḥâḳ en-Nihâvendî ez-. *el-Lâmât*. thk. Mâzin el-Mubârek. Dımaşk: y.y., 1405/1985.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. ʿAmr ez-. *el-Mufassal fî Sınaʿati'l-İʿrâb*. ed. ʿAlî bû-Mulahham. Beyrut: y.y., 1993.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-. *el-Keşşâf ʿan Hakâʾikı Gavâmizi't-tenzîl ve ʿuyûni'l-ekāvîl fî vücûhi't-teʾvîl*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kitâbi'l-Arabi, 3. Basım, 1407.

ʿUkberî, Ebu'l-Beḳâʾ ʿAbdullâh b. el-Ḥuseyn el-Bağdâdî el-. *el-Lubâb fî ʿİleli'l-Binâʾi ve'l-İʿrâb*. thk. Dr. ʿAbdu'l-İlâh en-Nebhân. 2 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1416/1995.

ʿUkberî, Ebu'l-Beḳâʾ ʿAbdullâh b. el-Ḥuseyn el-Bağdâdî el-. *Mesâilu Ḫilâfiyye fi'n-Naḥv*. thk. Muḥammed Ḫayr el-Ḥelvânî. Beyrut: y.y., 1412/1992.